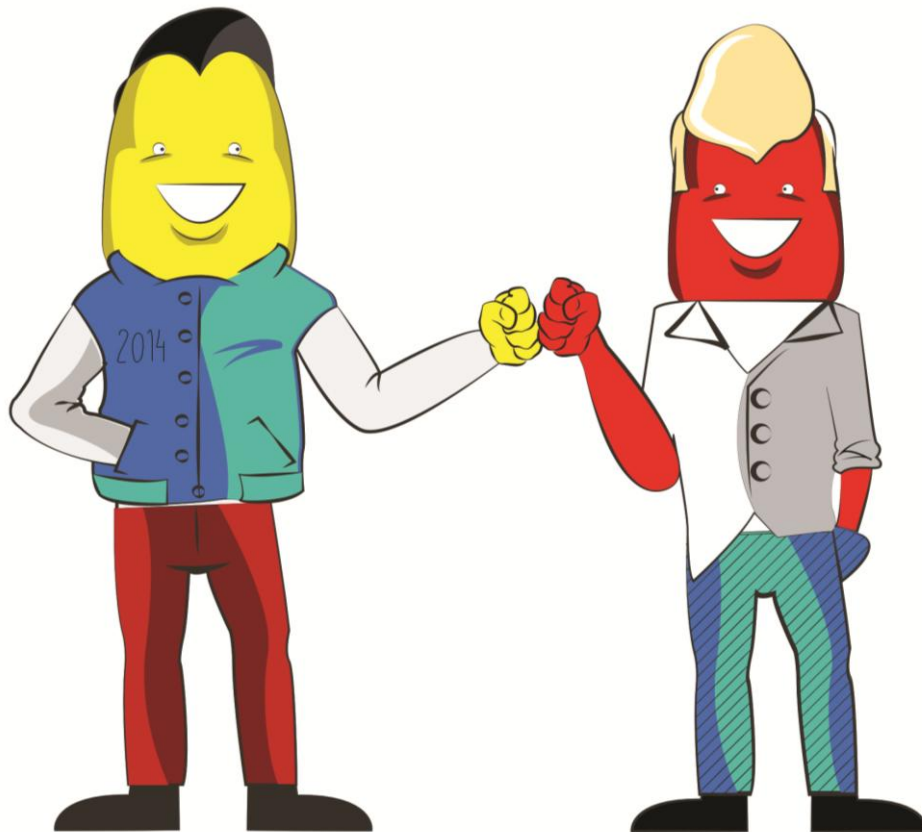

Generieke studievaardighedenset

voor doorstroom mbo-hbo

in het kader van
convenant Succesvolle Doorstroom mbo-hbo Noord-Nederland

Generieke studievaardigheden

voor doorstroom mbo-hbo

in het kader van

convenant Succesvolle Doorstroom mbo-hbo Noord-Nederland

In opdracht van: Convenantpartners Succesvolle doorstroom mbo-hbo Noord-Nederland:
Hanzehogeschool Groningen, Hogeschool Van Hall Larenstein, NHL Hogeschool, Stenden Hogeschool, Alfa-college, AOC-Terra/OGN, Drenthe College, Friesland College, ROC Friese Poort, Noorderpoort, Nordwin College.

Projectleider: Agnes Meijer, Hanzehogeschool Groningen

Auteurs: Ankie de Haas, docent Welzijn, NHL Hogeschool
Annet Bek, beleidsmedewerker Onderwijs & Kwaliteitszorg, ROC Friese Poort
Boelo Blokzijl, directiesecretaris, Alfa-college
Ingeborg Wiegman, onderwijskundige, ROC Friese Poort
Jan Harbers, projectleider het Groene Lyceum, AOC-Terra
Jeanet Schuring, adviseur/beleidsmedewerker Aansluiting, Hanzehogeschool Groningen
Mariëtte de Jong, stafmedewerker Onderwijs, Kwaliteitszorg en Innovatie, Noorderpoort
Marije Nieuwenhuizen, docent Communicatie Diermanagement, Hogeschool Van Hall Larenstein
Wytske Kater, docent en coördinator voorlichting, Academie voor Sociale Studies, Hanzehogeschool Groningen

Eindredactie: Jan Harbers en Jeanet Schuring

Illustraties: Maurice Mameli, student Multi Media Design, Alfa-college

Trefwoorden: Studievaardigheden, didactische tips, doorstroomprogramma

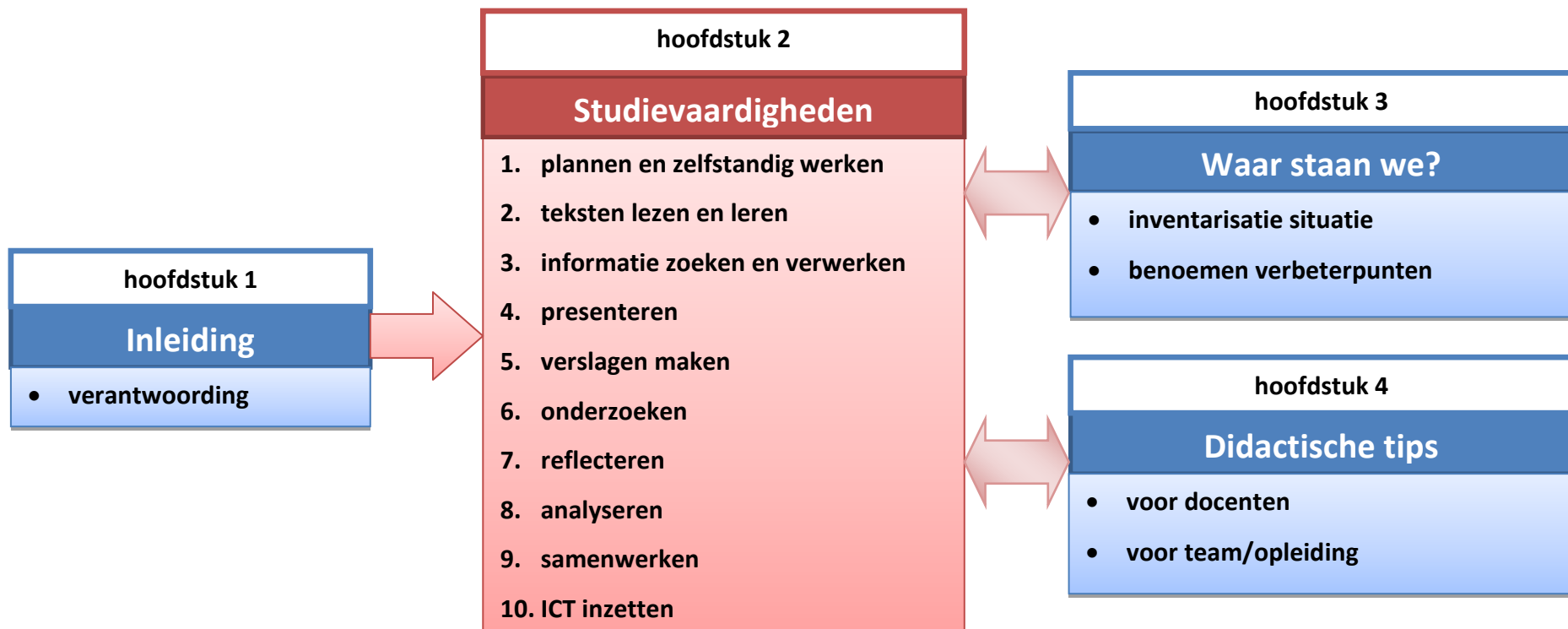

Noorderpoort

Groningen, juni 2014

© Convenant Noord-Nederland 2014. Overname van de inhoud is toegestaan met duidelijke bronvermelding.

1	Inleiding	4
1.1	Aanleiding	4
1.2	Visie	4
1.3	Doel	4
1.4	Verantwoording gehanteerde studievaardigheden	5
1.5	Leeswijzer	5
2	Studievaardigheden	6
2.1	Aanbevelingen	6
2.2	De studievaardigheden	7
	1. plannen en zelfstandig werken	8
	2. teksten lezen en leren	9
	3. informatie zoeken en verwerken	10
	4. presenteren	11
	5. verslagen maken	12
	6. onderzoeken	13
	7. reflecteren	14
	8. analyseren	15
	9. samenwerken	16
	10. ICT inzetten	17
3	Waar staan we? Vragen die er toe doen	18
3.1	Vragen voor het mbo	18
3.2	Vragen voor het hbo	19
3.3	Ter afsluiting	19
4	Didactische tips	20
4.1	Algemene tips	20
4.2	Tips per studievaardigheid	21
	1. plannen en zelfstandig werken	21
	2. teksten lezen en leren	22
	3. informatie zoeken en verwerken	23
	4. presenteren	24
	5. verslagen maken	25
	6. onderzoeken	26
	7. reflecteren	27
	8. analyseren	28
	9. samenwerken	29
	10. ICT inzetten	30
5	Implementatie	31
5.1	Implementatie studievaardigheden	31
5.2	Opzetten van een doorstroomtraject	31
6	Nuttige bronnen	32
6.1	Aanbevolen literatuur	32
6.2	Aanbevolen websites	33

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De aangescherpte regelgeving voor doorstroom mbo-hbo (Wet Kwaliteit in Verscheidenheid, 2013) heeft geleid tot een convenant tussen alle mbo- en hbo-instellingen in Noord-Nederland. Vanuit dit convenant is een generieke set studievaardigheden ontwikkeld ten behoeve van docenten, teamleiders en studieloopbaanbegeleiders in mbo en hbo die te maken hebben met doorstroom van studenten. De beschreven studievaardigheden zijn voor alle studierichtingen relevant en eigenlijk zijn zij niet alleen voor de doorstroom, maar in het héle mbo en hbo van belang. Binnen een specifieke opleiding kan op basis van deze generieke set maatwerk geboden worden.

De studievaardighedenset voorziet niet in een concrete lessenreeks waarin studievaardigheden worden getraind. Wel is er bij deze set een SharePoint waarvan materiaal geüpload en waarop materiaal gedownload kan worden. Het gaat dan met name om opdrachten, formats, eisen, beoordelingscriteria enzovoort.

De set sluit aan bij de producten die ontwikkeld worden door de andere werkgroepen in het kader van de samenwerking mbo-hbo in Noord-Nederland.

1.2 Visie

Door ervaring op te doen met hbo-leren krijgt een mbo-student inzicht in de eigen ontwikkelpunten en mogelijkheden om een succesvolle hbo'er te worden. Het ontwikkelen van de vereiste studievaardigheden is een blijvende verantwoordelijkheid van mbo en hbo samen. Het vindt bij voorkeur plaats binnen de onderwijsprogramma's van zowel het mbo als het hbo. De ontwikkeling van studievaardigheden is effectiever wanneer deze geïntegreerd in het curriculum plaatsvindt.

1.3 Doel

Doel van deze set is te komen tot implementatie van en blijvende aandacht voor het ontwikkelen van studievaardigheden die bijdragen aan een succesvolle doorstroom.

De generieke studievaardighedenset bevat informatie:

- over studievaardigheden en bijbehorende tools die mbo- en hbo-docenten kunnen inzetten om bij studenten die doorstromen de vereiste studievaardigheden te ontwikkelen;
- die kan bijdragen aan het implementeren van en werken aan de ontwikkeling van studievaardigheden binnen het mbo en hbo (propedeusejaar) ten behoeve van doorstromende studenten.

1.4 Verantwoording gehanteerde studievaardigheden

Er is veel (internationaal) onderzoek verricht naar factoren die van belang zijn voor studiesucces in het hoger onderwijs. Uit dit onderzoek blijkt dat studievaardigheid een relevante factor is voor studiesucces.

Studievaardigheid wordt in diverse onderzoeken nader uitgewerkt in deelvaardigheden. In de masterthesis *Studievaardig naar het hbo*¹ heeft Jan Harbers literatuuronderzoek gekoppeld aan ervaringen van hbo-studenten afkomstig uit het mbo. Dit leverde een lijst met generieke studievaardigheden op. Deze lijst en vergelijkbare lijsten die binnen het LICA (Landelijk Informatie- en expertiseCentrum Aansluiting hbo)² worden gehanteerd, vertoonden grote overeenkomsten. Combinatie van deze lijsten heeft uiteindelijk geresulteerd in de lijst met tien studievaardigheden voor deze set.

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 worden de tien studievaardigheden van deze generieke set uitgewerkt. Per studievaardigheid worden de verschillen tussen mbo en hbo en het beoogde resultaat beschreven. Elke studievaardigheid wordt opgesplitst in deelvaardigheden en ook het daarbij te ontwikkelen gedrag wordt beschreven.

Hoe en in welke mate er aan het ontwikkelen van studievaardigheden wordt gewerkt en waar met name de hiaten zitten zal per opleiding (mbo en hbo) verschillen. Hoofdstuk 3 reikt vragen en tools aan waarmee een docent of liever nog een opleidingsteam kan bepalen wat de stand van zaken is. Daarmee wordt duidelijker wat er moet gebeuren.

Hoofdstuk 4 reikt ideeën aan voor het ontwikkelen van studievaardigheden binnen het onderwijs. Deze zijn niet bedoeld om volledig te zijn, wel om te inspireren. Voor concrete uitwerkingen van ideeën wordt verwezen naar de bestanden op SharePoint behorend bij deze studievaardighedenset.

Hoofdstuk 5 geeft handreikingen voor het duurzaam implementeren en toepassen van de studievaardigheden. Er worden op SharePoint enkele voorbeelden beschreven van het ontwikkelen van studievaardigheden binnen reeds bestaande samenwerkingsverbanden tussen mbo- en hbo-opleidingen.

Tot slot zijn in hoofdstuk 6 relevante literatuur en websites verzameld.

---

¹ Harbers, J. (2013). *Studievaardig naar het hbo. Ontwikkeling van studievaardigheden op het Groene Lyceum* (masterthesis). Zwolle: Hogeschool Windesheim

² <http://www.lica.nl/index.php/Lica-documenten>

2 Studievaardigheden

Dit hoofdstuk geeft eerst een aantal aanbevelingen (2.1) en vervolgens de uitwerking van de set van tien studievaardigheden (2.2):

1. plannen en zelfstandig werken
2. teksten lezen en leren
3. informatie zoeken en verwerken
4. presenteren
5. verslagen maken
6. onderzoeken
7. reflecteren
8. analyseren
9. samenwerken
10. ICT inzetten

Er is een PowerPoint beschikbaar waarmee deze studievaardigheden bij de mbo-studenten geïntroduceerd kunnen worden. Deze is te vinden op SharePoint.

2.1 Aanbevelingen

Voor een goede ontwikkeling van de studievaardigheden is het van belang dat:

- hbo-docenten op de hoogte zijn van de werkwijze in het mbo en omgekeerd;
- studenten van het mbo ervaring opdoen in het hbo (meeloopdagen e.d.);
- het ontwikkelen van studievaardigheden plaatsvindt in een doorlopende leerlijn mbo-hbo;
- het ontwikkelen van studievaardigheden plaatsvindt binnen het onderwijsprogramma, dus niet in een aparte cursus.

De tien studievaardigheden in de set worden in de volgende paragraaf nader beschreven en uitgewerkt in deelvaardigheden en bijbehorend gedrag. Deze uitwerking is een hulpmiddel om meer inzicht te krijgen en niet bedoeld als afvinklijst. Zowel voor de deelvaardigheden als voor de verschillende studievaardigheden geldt dat het geheel meer is dan de som der delen. Er wordt daarom ook aandacht besteed aan het verschil tussen mbo en hbo en wat het beoogde resultaat is. Deze verschillen en resultaten zijn vaak breder dan de desbetreffende studievaardigheid en laat dat vooral zo blijven.

2.2 De studievaardigheden

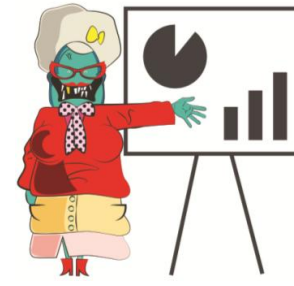
PLANNEN EN
ZELFSTANDIG WERKEN

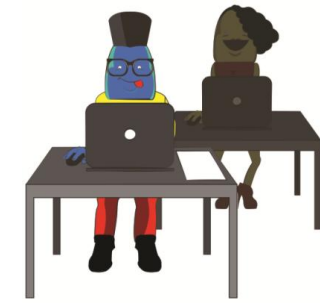
TEKSTEN LEZEN EN LEREN

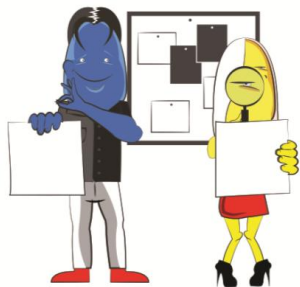
INFORMATIE ZOEKEN
EN VERWERKEN

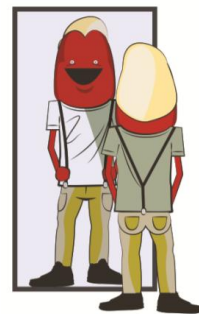
PRESENTEREN

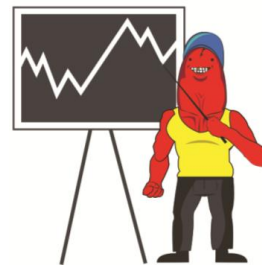
VERSLAGEN MAKEN

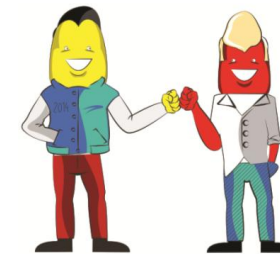
ONDERZOEKEN

REFLECTEREN

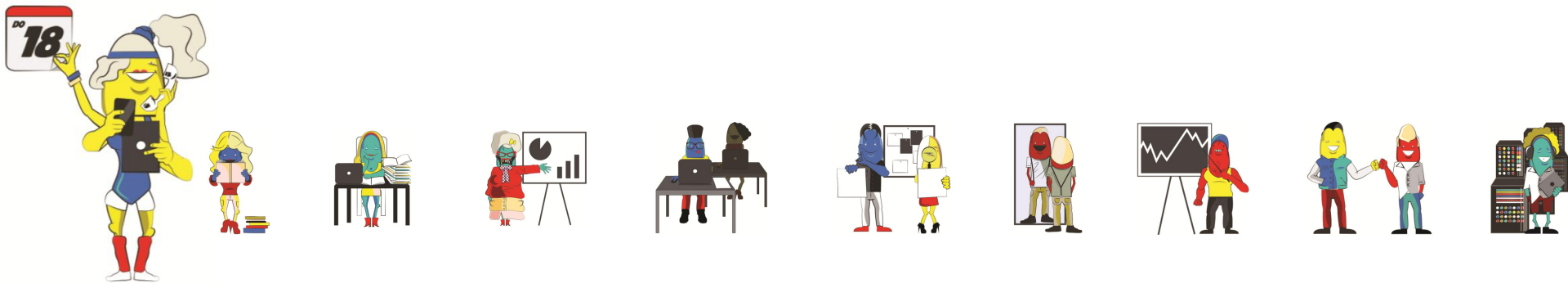
ANALYSEREN

SAMENWERKEN

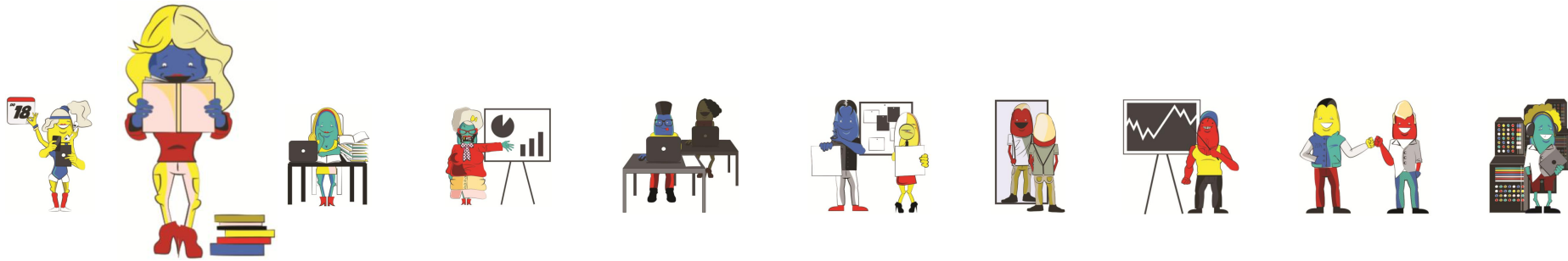

ICT INZETTEN

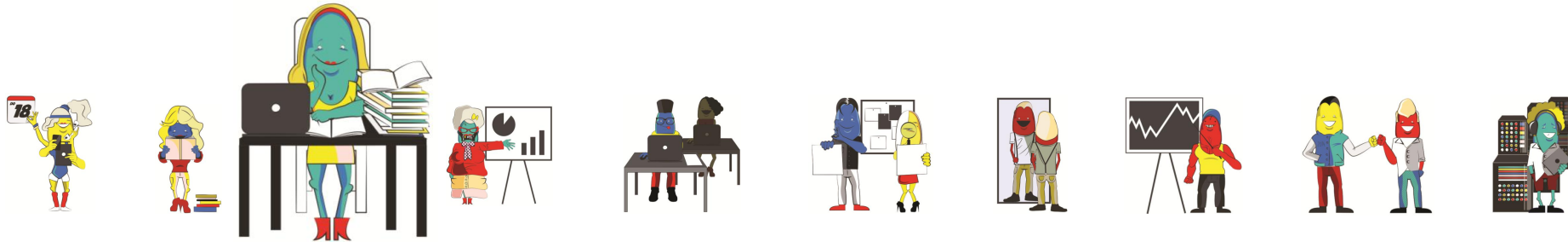

1 plannen en zelfstandig werken

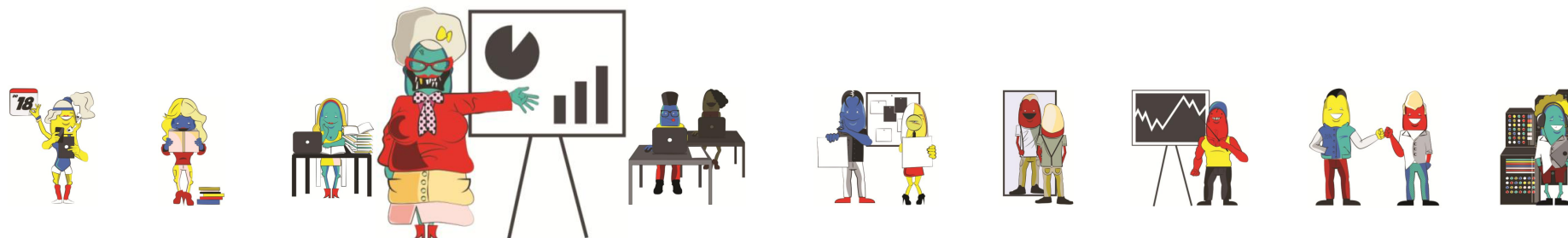
leerstrategie	verschil hbo met mbo	Resultaat	deelvaardigheden/ technieken	gedrag
regulatief	hoger tempo	student draagt verantwoordelijkheid voor eigen activiteiten en studie	verantwoordelijkheid nemen	draagt verantwoordelijkheid voor resultaten van eigen werk en studie
	grotere zelfstandigheid		taken inventariseren	zoekt uit wat er gedaan moet worden
	hogere mate van verantwoordelijkheid	student toont initiatief, heeft eigen ideeën, maakt planning	reële tijdplanning maken voor korte en langere termijn in juiste volgorde	maakt weekplanningen en langere termijnplanning
	weinig begeleiding buiten lessen, weinig verplichtingen en controle	student levert prestaties en producten die voldoen aan de gestelde eisen	deadlines en resultaten opnemen	neemt in planning op wanneer iets af moet zijn
	minder begeleiding	student komt afspraken na en reageert op vragen	planning nakomen	houdt zich aan de planning, werkt planning in juiste volgorde af en meldt wanneer iets niet lukt
	pro-actief werken	student is actief in de les, geeft eigen invulling aan taken en heeft hoge verwachtingen van de docent	probleemoplossend werken	toont probleemoplossend vermogen
	interactie docent – student		adequaat reageren bij onduidelijkheden	wacht niet af maar neemt initiatief bij onduidelijkheden
	andere begeleidingsvormen		improviseren	past planning zo nodig aan
	andere toetsomgeving		uitzoeken wat niet duidelijk is	formuleert vragen en zoekt bronnen in geval van onduidelijkheden
	open opdrachten			

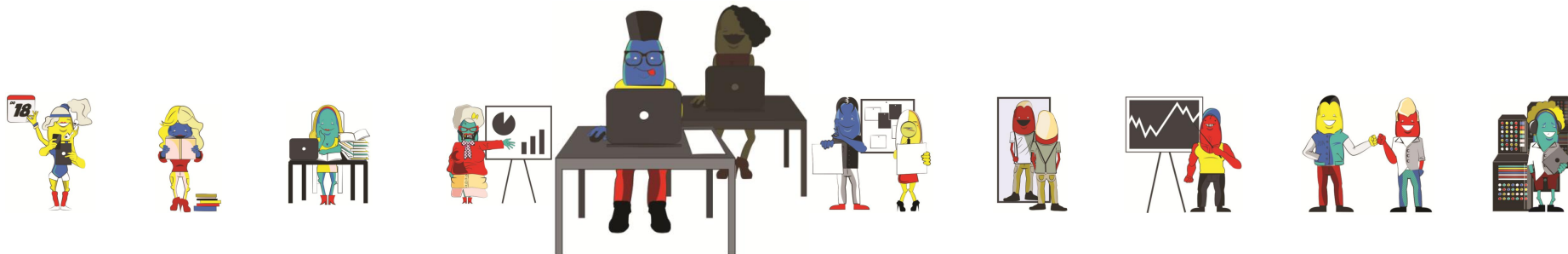
2 teksten lezen en leren				
leerstrategie	verschil hbo met mbo	Resultaat	deelvaardigheden/ technieken	gedrag
cognitief	hoger (leer)tempo	student kan zich de inhoud van grote hoeveelheden tekst zelfstandig eigen maken	grote hoeveelheid stof bestuderen	bestudeert meerdere hoofdstukken of boeken voor toets / tentamen/ examen
	grotere omvang leertaken		Engelse teksten begrijpen (anders dan bij het vak Engels)	leest Engelse (vak)literatuur
	langere en abstractere teksten	student kan Engelse (vak)literatuur lezen	hoofd- en bijzaken onderscheiden	markeert of onderstreept hoofzaken in teksten
	Engelse literatuur	student kan algemene regels toepassen op specifieke situaties en verschijnselen verklaren	samenvatten	maakt heldere samenvatting van een tekst
	veel begrippen in korte tijd			
	veel informatie in korte tijd			
	veel lezen			
	ander taalgebruik door docenten en in studiematerialen			
	andere toetsomgeving			

3 informatie zoeken en verwerken				
leerstrategie	verschil hbo met mbo	Resultaat	deelvaardigheden/ technieken	gedrag
cognitief	abstracter	student zoekt, selecteert en analyseert informatie t.b.v. studie	simultaan luisteren en schrijven	maakt aantekeningen tijdens uitleg
	grotere opdrachten	student kan transfer maken, kennis expliciteren en generaliseren	informatiebronnen gebruiken	gebruikt en vergelijkt informatie van internet, boeken, personen e.d.
	toepassing in verschillende bredere contexten		waarden van informatiebronnen	schat de betrouwbaarheid van bronnen in
	deductief i.p.v. inductief		onderzoeksvragen opstellen	bedenkt en formuleert vooraf wat hij wil weten
			hoofd- en bijzaken onderscheiden	onderzoekt eerst hoofd- en dan bijzaken
			selecteren van relevante informatie	haalt belangrijke informatie uit gesprekken, lessen, discussies e.d.
			ordenen van informatie	ordent informatie op basis van relevantie, samenhang en betrouwbaarheid

4 presenteren				
leerstrategie	verschil hbo met mbo	Resultaat	deelvaardigheden/ technieken	gedrag
cognitief	complexere onderwerpen taalgebruik studiemateriaal	student kan helder formuleren en daarin aansluiten bij de doelgroep student kan argumenteren en abstract denken student kan transfer maken, kennis expliciteren en generaliseren	bepalen van en verdiepen in de doelgroep	stemt af op het publiek
			doel vaststellen	bepaalt doel van de presentatie
			inhoud en opbouw kiezen	kiest duidelijke opbouw en brengt deze aan
			correcte en passende taal gebruiken	gebruikt correct Nederlands en stemt taalgebruik af op de doelgroep
			hulpmiddelen inzetten	maakt effectief gebruik van hulpmiddelen (b.v. PowerPoint, Prezi, poster, flyer)
			affectief	
omgaan met reacties	neemt reacties van het publiek waar, maakt contact, beantwoordt vragen			
omgaan met feedback	kan feedback horen en ontvangen en kan medestudenten feedback geven op presentaties			

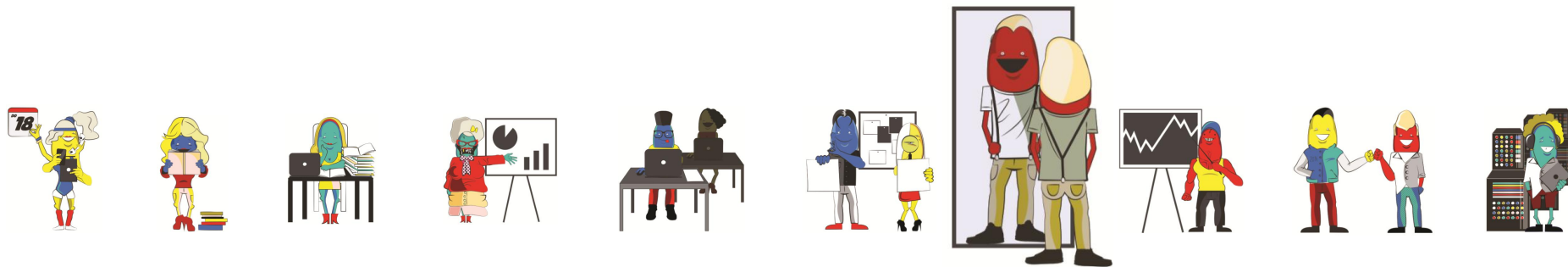
5 verslagen maken

leerstrategie	verschil hbo met mbo	Resultaat	deelvaardigheden/ technieken	gedrag
cognitief	uitgebreider pakket van eisen grotere verslagen/ werkstukken grotere zelfstandigheid deductief denken (veel) vakliteratuur gebruiken	student kan verzamelde informatie weergeven en over verrichte (onderzoeks-)activiteiten rapporteren	verslagen/werkstukken maken	maakt verslagen met een lengte van meerdere pagina's
			opbouw en vormgeving verzorgen	houdt zich aan richtlijnen voor opbouw en zorgt voor passende en aantrekkelijke vormgeving
		student kan argumenteren en abstract denken	correct taalgebruik bezigen	gebruikt correct Nederlands
		student kan transfer maken, kennis expliciteren en generaliseren	effectief taalgebruik kiezen	formuleert bondig en vlot, afgestemd op de doelgroep
		bronvermelding opnemen	geeft volledige bronvermelding volgens richtlijnen	

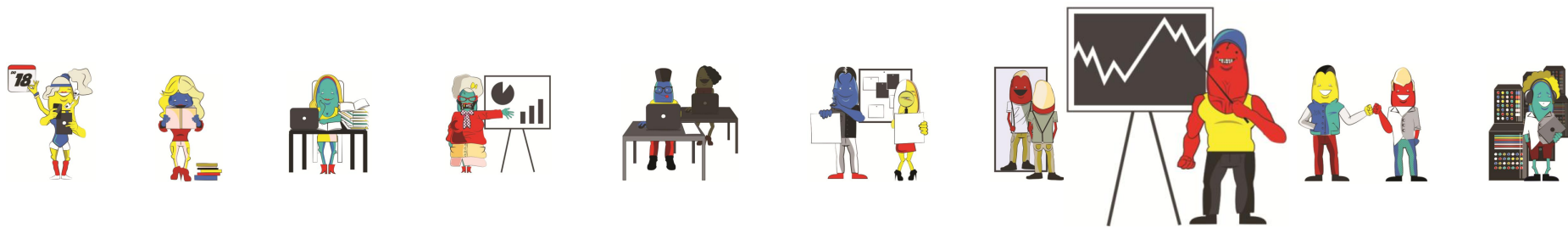
6 onderzoeken

leerstrategie	verschil hbo met mbo	Resultaat	deelvaardigheden/ technieken	gedrag
cognitief	abstracter	student stel zich onderzoekend op en kan systematisch onderzoek uitvoeren.	onderzoeksvragen stellen	formuleert onderzoeksvragen en daarvan afgeleide deelvragen
	grotere onderzoeken		onderzoeksplan maken	stelt passend en volledig onderzoeksplan met bijbehorende tijdsplanning op
	complexere opdrachten	student kan algemene regels toepassen op specifieke situaties en verschijnselen verklaren	literatuuronderzoek doen	raadpleegt en vergelijkt verschillende voor het onderzoek relevante bronnen
	grotere zelfstandigheid		onderzoeken	verzamelt correct en systematisch data
	pro-actief werken	student kan argumenteren en abstract denken	rapporteren	rapporteert over de onderzoekswijze en resultaten
	deductief i.p.v. inductief		concluderen	trekt logische conclusies die antwoord geven op de onderzoeksvraag
	onderbouwen en beargumenteren van aanpak/ oplossing van opdrachten of problemen		evalueren	reflecteert op het onderzoek, bediscussieert resultaten en geeft aanbevelingen voor vervolgonderzoek

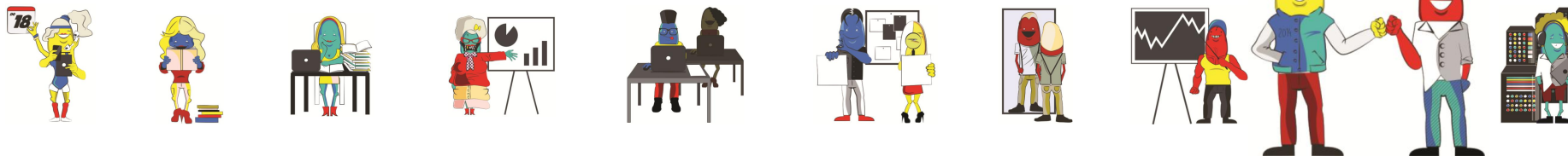
7 reflecteren				
leerstrategie	verschil hbo met mbo	Resultaat	deelvaardigheden/ technieken	gedrag
regulatief	abstracter/meer diepgang	student reflecteert vanuit een professionele basishouding op eigen gedrag en behaalde resultaten	ontwikkelen zelfinzicht	kijkt kritisch naar zichzelf en formuleert realistische ambities
	grotere opdrachten		ontwikkelen bewustzijn van eigen gedrag	is zich bewust van eigen rol en verantwoordelijkheden en geeft sturing aan zijn ontwikkelproces
	grotere zelfstandigheid	student is zich bewust van eigen zingeving en interesse	reflecteren op resultaat	bepaalt of resultaten voldoen aan de eisen
	pro-actief werken		reflecteren op proces	bepaalt wat goed ging en wat beter kan
	sociaal-culturele context		reflecteren op leerpunten	bepaalt wat een volgende keer beter kan en hoe dat te realiseren
toepassing in verschillende bredere contexten	student kan verschillende reflectiemodellen toepassen			

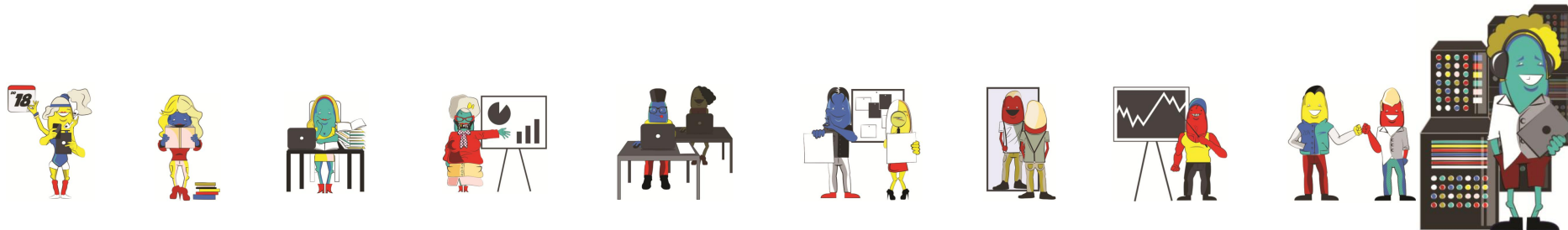
8 analyseren

leerstrategie	verschil hbo met mbo	Resultaat	deelvaardigheden/ technieken	gedrag
cognitief	abstracter	student kan informatie systematisch en correct analyseren	verband leggen tussen theorie en praktijk	legt verband tussen theorie en praktijk
	theoretischer	student kan algemene regels toepassen op specifieke situaties en verschijnselen verklaren	probleem definiëren	stelt vooraf probleem of vraag vast
	deductief i.p.v. inductief		informatie vergelijken en verbanden leggen	vergelijkt en verbindt informatie uit verschillende bronnen
	transfer van kennis	student kan argumenteren en abstract denken	informatie beoordelen	bepaalt of informatie volledig en betrouwbaar is en onderscheidt hoofd- en bijzaken
	onderbouwen en beargumenteren van aanpak en oplossing van opdrachten of problemen		feiten en meningen onderscheiden	let erop of het om meningen of feiten gaat
			conclusies trekken	trekt logische conclusies uit verzamelde informatie

9 samenwerken

leerstrategie	verschil hbo met mbo	Resultaat	deelvaardigheden/ technieken	gedrag
regulatief	grotere opdrachten langere looptijden minder begeleiding pro-actief werken sociaal-culturele context toepassing in verschillende bredere contexten	student kan effectief samen met anderen aan opdrachten werken en tot goede resultaten komen. student toont initiatief, heeft eigen ideeën, maakt planning	heldere doelen en stappen formuleren	zorgt voor passend doel en werkplan en zorgt dat deze voor iedereen helder zijn
			werkafspraken maken en naleven	maakt werkafspraken en zorgt dat deze nageleefd worden
			taken verdelen	zorgt voor heldere taakverdeling
			systematisch werken	bewaakt taakverdeling, planning en deadlines
			inspelen op kansen en bedreigingen	stelt kansen en bedreigingen vast en speelt hierop in
			creativiteit met realiteitszin combineren	is creatief en realistisch bij het aandragen van bruikbare oplossingen
			openstaan voor inbreng van anderen	luistert naar anderen en staat open voor hun inbreng
affectief			eigen ideeën inbrengen	brengt eigen ideeën in
			meningsverschillen en problemen oplossen in de groep	draagt effectief bij aan het omgaan met meningsverschillen en het oplossen van problemen binnen de groep
			bijdragen aan goede sfeer in groep	toont belangstelling voor andere groepsleden
			inzetten feedback	geeft en ontvangt feedback
			gezamenlijk verantwoordelijkheid dragen voor proces en resultaat	neemt verantwoordelijkheid voor proces en resultaat en spreekt ook anderen daarop aan

10 ICT inzetten				
leerstrategie	verschil hbo met mbo	resultaat	deelvaardigheden/ technieken	Gedrag
cognitief	hoger tempo	student toont initiatief	inzetten communicatie/sociale media	kiest passende media en zet deze actief in
	grotere zelfstandigheid	student heeft eigen ideeën	gebruiken Elektronische Leeromgeving (ELO)	kent de mogelijkheden van de ELO en benut deze effectief
	pro-actief werken		gebruiken Word	werkt effectief met afbeeldingen, voetteksten, paginanummers, opmaak
	sociaal-culturele context		gebruiken PowerPoint of Prezi	werkt effectief met afbeeldingen, animaties
			gebruiken Excel	werkt met grafieken en voert berekeningen uit
			zoeken op internet	maakt effectief gebruik van zoekcommando's

3 Waar staan we? Vragen die er toe doen

Onderwijsteams worden uitgenodigd zich een beeld te vormen van de huidige situatie en van de gewenste situatie wat betreft doorstroomtrajecten mbo-hbo. Het ontwikkelen van studievaardigheden is één van de onderwerpen die uitgewerkt moeten worden bij het inrichten van doorstroomtrajecten.

Om de huidige en gewenste situatie meer in beeld te krijgen zijn er enkele vragen op papier gezet. De vragen hebben een reflectief karakter en willen aanzetten tot actie.

3.1 Vragen voor het mbo

1. Is er in het studieprogramma rekening gehouden met de eventuele doorstroom naar het hbo?
2. Is daar een apart studieprogramma voor (naast het reguliere programma) of is er sprake van een geïntegreerd aandachtsgebied in het reguliere mbo-programma?
3. Is het doorstroomprogramma (al dan niet geïntegreerd) vastgelegd in een document?
4. Is de studievaardigheid daar een onderdeel van, gaat het uitsluitend om inhoudelijke programma's of gaat het om een combinatie van beide (inhoud en studievaardigheid)?
5. Zijn er afspraken met het hbo over doorstroomprogramma's/aansluitingsprogramma's?
6. Heeft de opleiding een beeld van de studievaardigheid waarover een aankomend hbo-student moet beschikken om een goede kans te maken succesvol door te stromen?
7. Voorziet de opleiding in de punten die in de Aanbevelingen (paragraaf 2.1) worden genoemd?

Vervolgens kan een aantal vragen worden gesteld, die zouden moeten leiden tot het (indien nodig) aanvullen van het bestaande onderwijsprogramma met de aanbevolen ingrediënten rondom de studievaardigheid:

8. In welk opzicht (onderdeel/aspect) ontbreken er in het huidige programma onderdelen?
9. Kunnen deze onderdelen worden toegevoegd aan het huidige onderwijsprogramma waardoor een verbeterde aansluiting kan ontstaan? Zo nee, waarom niet? Zo ja, hoe?
10. Is het mogelijk aanpassingen in het huidige onderwijsprogramma door te voeren?
11. Welke hulp/ondersteuning is daarbij nodig?
12. Welke methode zal worden gebruikt om de (eventueel) nieuwe of oude situatie te evalueren?

3.2 Vragen voor het hbo

1. Is van de studenten bij aanvang van de studie bekend of, en zo ja in hoeverre, zij tekortkomingen hebben op het terrein van studievaardigheden?
2. Is van de studenten bij aanvang van de studie bekend welke voorbereidende activiteiten (zowel inhoudelijk als m.b.t. studievaardigheid) zij hebben gehad op hun vooropleiding?
3. Zijn er met toeleverende scholen afspraken gemaakt over doorstroomprogramma's?
4. In hoeverre is er in deze doorstroomprogramma's aandacht voor studievaardigheid?
5. Is er contact met toeleverende scholen over de voorbereiding die op het mbo is uitgevoerd? Zo ja, op welk niveau is daar contact over (management of docenten)?
6. Wordt er in het studieprogramma op het hbo op rekening gehouden met eventuele tekortkomingen van studenten op het terrein van studievaardigheden?

Vervolgens kan het onderwijsteam dezelfde aanvullende vragen stellen als die vanuit mbo-perspectief (paragraaf 3.1, vraag 8 t/m 12).

3.3 Ter afsluiting

Het is wenselijk om in de communicatie met (aankomende) hbo-studenten, zowel vanuit het mbo als vanuit het hbo, duidelijk te zijn over het belang van studievaardigheid. Het gaat dan met name om de afstemming tussen mbo en hbo (is die er wel/niet) en het belang ervan in het licht van het studiesucces.

4 Didactische tips

In dit hoofdstuk worden ideeën aangedragen voor het werken aan de ontwikkeling van studievaardigheden in het onderwijs. Het gaat hierbij zowel om het onderwijs in het mbo als in het hbo.

In 4.1 worden enkele algemene tips gegeven die bij de meeste studievaardigheden van toepassing zijn.

In 4.2 worden tips per studievaardigheid gegeven. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen tips voor individuele docenten en voor teams/opleidingen. Voor de gebruikte terminologie is zowel naar het mbo als naar het hbo gekeken. De tips zijn bedoeld om te inspireren. Concrete, uitwerkte ideeën zijn te vinden op SharePoint behorend bij deze studievaardigheden-set. Daar zijn voorbeelden van opdrachten, kijkwijzers, rubrics en dergelijke verzameld.

4.1 Algemene tips

Onderstaande ideeën kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van de in deze set genoemde studievaardigheden:

- laat de student zelftests maken waarin studievaardigheden een rol spelen;
- maak gebruik van resultaten van tevredenheidsonderzoeken onder oud-mbo-studenten;
- zorg ervoor dat alle teamleden de tips voor individuele docenten (paragraaf 4.2) onderschrijven en uitvoeren;
- preach what you teach;
- neem alle vaardigheden op in de doorlopende leerlijn van de opleiding;
- onderken de samenhang tussen de verschillende vaardigheden en probeer de vaardigheden verbindend te implementeren in het studieprogramma;
- organiseer bijscholing en studiedagen over alle vaardigheden die aandacht behoeven bij de (vak)docenten;
- bepaal welke rol het keuzedeel (mbo) kan vervullen bij het implementeren van de studievaardigheden.

1 Plannen en zelfstandig werken

Aan de slag als individuele docent

- Besteed in de lessen expliciet aandacht aan plannen/zelfstandig werken, sluit aan op het niveau van de studenten en pas de mate van sturing erop aan.
- Laat studenten eigen ervaringen met plannen en zelfstandig werken uitwisselen en maak daar een leermoment van.
- Leer studenten zowel individueel als gezamenlijk plannen en zelfstandig werken.
- Leer studenten plannen voor de korte en langere termijn.
- Bied ondersteunende hulpmiddelen zoals checklists, formats, stappenplannen, logboek en urenregistratie aan.
- Hanteer duidelijke deadlines, beloon tijdig inleveren en verbind consequenties aan het overschrijden van de deadline.

Aan de slag als team/opleiding

- Breng in kaart wat er in het curriculum al gebeurt op het gebied van plannen en zelfstandig werken (in welk leerjaar, in welke lessen, hoeveel lestijd, op welk wijze, welke aanpak).
- Bespreek de gewenste situatie en maak afspraken over:
  - de gewenste begeleiding bij en tijdsinvestering in leren plannen en zelfstandig werken;
  - de wijze waarop de studievaardigheden kunnen worden ingebed in het curriculum. Denk daarbij aan plannen (toepassen en oefenen) tijdens de reguliere lessen, in stages en in projecten, en de monitoring erop tijdens de studieloopbaanbegeleiding;
  - gebruik van dezelfde formats en begrippen;
  - fasering tijdens de opleiding in de mate van sturing in de lessen: van docent gestuurd via gedeelde sturing naar studentgestuurd en van kleine meer gestructureerde, gesloten opdrachten naar grotere, open opdrachten;
  - het tijdig aanleveren door de opleiding van informatie die de student nodig heeft om te kunnen plannen, zoals lesroosters, toetsroosters en inleverdata.

2 Teksten lezen en leren

Aan de slag als individuele docent

- Laat studenten wennen aan véél lezen en ga na of ze de teksten begrijpen.
- Besteed expliciet aandacht aan teksten leren lezen.
- Sta stil bij en laat oefenen met het toepassen van verschillende leesstrategieën (oriënterend, zoekend, begrijpend, analytisch en herhalend) voor efficiënt lezen.
- Introduceer regelmatig nieuwe begrippen die zich in de lessen/teksten aandienen (eventueel m.b.v. mindmappen voor minder talige studenten).
- Maak studenten ervan bewust dat begrippen en abstracties van belang zijn om effectief en efficiënt te kunnen werken in de praktijk.
- Start ook lessen vanuit begrippen in plaats van vanuit praktijkproblemen en laat studenten daar praktijkvoorbeelden bij zoeken.
- Oefen met het maken van samenvattingen. Dit kan ook via mindmappen.
- Zoek teksten die qua omvang of inhoud uitdaging geven richting hbo.
- Laat studenten met elkaar een leesplanning maken voor een boek, laat deze uitvoeren en bespreek de ervaringen.
- Neem inzichtvragen op in toetsen en besteed hier aandacht aan bij het nabespreken.
- Gebruik zelf regelmatig abstracties en begrippen, zodat studenten hieraan kunnen wennen.
- Differentieer binnen de lessen. Geef studenten die het hbo mogelijk aankunnen bijvoorbeeld moeilijker teksten om te oefenen of abstractere feedback bij toetsen.

Aan de slag als team/opleiding

- Maak afspraken in het team over de hoeveelheid literatuur per vak die gebruikt wordt voor de toetsen en wie daar voor verantwoordelijk is.
- Maak als opleidingsteam integraal afspraken over de wijze waarop de studievaardigheid gestimuleerd en geïmplementeerd wordt in de lessen (bijvoorbeeld hoeveel literatuur per vak, toenemend gebruik van abstracte begrippen en denken van theorie naar praktijk).
- Besteed aandacht aan 'teksten lezen en leren' bij een proefstudeerdag.

3 Informatie zoeken en verwerken

Aan de slag als individuele docent

- Geef opdrachten waarbij bronnen gebruikt en verantwoord moeten worden.
- Leer studenten hoe en waar ze actuele informatie kunnen zoeken, bijvoorbeeld via Google Scholar en de mediatheek.
- Leer studenten hoe ze de betrouwbaarheid van bronnen en informatie kunnen beoordelen.
- Leer studenten hoe zij op correcte wijze naar literatuur moeten verwijzen, zowel in de tekst als in de literatuurlijst.
- Maak studenten bewust van de verwerkingsmogelijkheden van bronnen, zoals citeren en ontlenen aan.
- Leer studenten verschillende manieren van informatieverwerking zoals ordenen en het maken van een schrijfplan.
- Stuur in opdrachten aan op verschillende eindproducten zoals een presentatie, rapport of artikel.

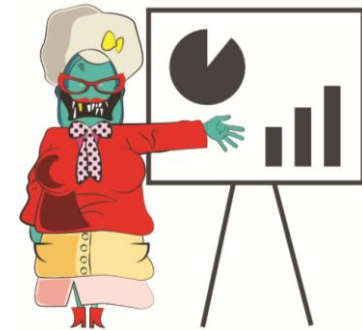
Aan de slag als team/opleiding

- Maak afspraken over de wijze waarop bronvermelding plaats moet vinden (bijvoorbeeld APA-normen) en pas deze consequent toe in de gehele opleiding.
- Bespreek in het team hoe, wanneer en op welke wijze brongebruik opgenomen wordt in het onderwijsprogramma.

4 Presenteren

Aan de slag als individuele docent

- Maak samen met de student/groep een beoordelingsformulier voor een presentatie ten behoeve van bijvoorbeeld de manager van een stagebedrijf.
- Laat studenten presenteren met behulp van verschillende media/ondersteunende middelen.
- Laat studenten elkaar feedback geven.
- Laat studenten aangeven waar ze feedback op willen hebben.
- Oefen met korte, zakelijke presentaties.
- Geef als docent het goede voorbeeld door af en toe zelf een presentatie te geven.
- Vraag studenten bij een presentatie elk één kritische vraag te formuleren. Deze kan daarna worden besproken en van feedback voorzien.

Aan de slag als team/opleiding

- Neem toetsen in de vorm van een presentatie op in het curriculum, maar waak voor overkill.
- Laat studenten voldoende oefenen met presenteren zonder dat er een beoordeling aan gekoppeld is.
- Onderzoek of een presentatie aan management of collega's onderdeel van de stage kan zijn.
- Betrek mensen uit het werkveld bij de presentatie.

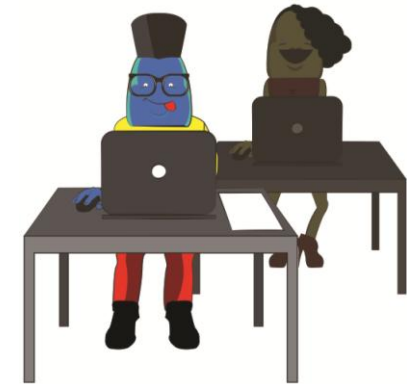
5 Verslagen maken

Aan de slag als individuele docent

- Screen met studenten artikelen op argumenten.
- Laat studenten een onderzoeksverslag lezen en bekijk de opbouw, onderbouwing en context.
- Leg regelmatig een link naar andere vakken, lessen en beroepen op micro-, meso- en macroniveau.
- Geef studenten voorbeeldverslagen en laat de inhoud onderbouwen vanuit de theorie.
- Leer studenten kernachtig schrijven.

Aan de slag als team/opleiding

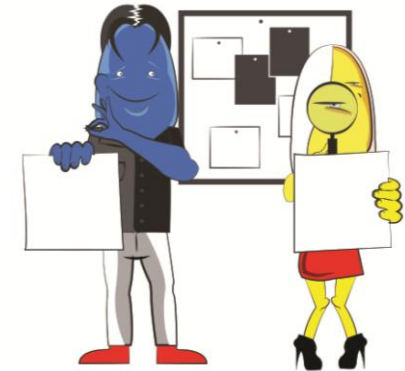
- Combineer verslaglegging met en integreer het in andere vakken.
- Stel als team beoordelingscriteria voor verslaglegging op en pas deze toe met een toenemende moeilijkheidsgraad.
- Neem in de beoordelingscriteria onderdelen op als onderbouwing en argumentatie.
- Leer studenten raamwerken aan op basis waarvan ze verslagen kunnen maken en leer ze eruit kiezen.
- Neem in een doorstroomprogramma onderbouwing, argumentatie en contextueel denken op als belangrijke aspecten bij verslaglegging.
- Laat tijdens een proefstudeerdag studenten in drie zinnen een samenvatting schrijven van een presentatie, waarbij de beste wint.

6 Onderzoeken

Aan de slag als individuele docent

- Leer studenten twifelen over geleerde kennis, bijvoorbeeld door verschillende onderzoeksresultaten te laten zien bij eenzelfde probleem.
- Maak studenten nieuwsgierig door vragen te stellen over leuke onderzoeksuitkomsten. Maak bijvoorbeeld gebruik van het tijdschrift Quest.
- Noem de bronnen bij het lesgeven en stel deze ter discussie.
- Neem de tijd voor het beschrijven van de context, voordat de student een onderzoeksvraag gaat formuleren.
- Inventariseer waar de student in de stage tegenaan loopt en laat de student de context uitwerken met behulp van de vragen wie, wat, waar, wanneer (de 4 w's) en hoe. Laat de student de uitkomsten analyseren.
- Bespreek problemen en relateer ze aan meerdere niveaus: micro, meso en macro.
- Maak studenten ervan bewust dat de mens altijd (onbewust) onderzoekt en leg het verschil uit met onderzoek doen als professional.
- Laat de klas op zoek gaan naar betrouwbare bronnen over een thema dat de studenten boeit, laat hierover stellingen maken en discussieer met elkaar, waarbij de gebruikte argumenten uitsluitend uit bronnen gehaald mogen worden.
- Bespreek een klein en interessant onderzoeksverslag en licht aan de hand daarvan de begrippen onderzoeksplan, onderzoeksfasen, methodiek en rapportage toe.
- Geef een mediatheektraining 'betrouwbare bronnen zoeken'.

Aan de slag als team/opleiding

- Maak van de onderzoekslijn een doorlopende leerlijn in het onderwijs, waarbij gaandeweg een onderzoekende houding wordt aangeleerd.
- Bied studenten die goed presteren een gedifferentieerd programma aan waarin ze onderzoeksvaardigheden kunnen aanleren.
- Gebruik onderzoek als centrale lijn in een keuzedeel.
- Laat studenten bij proefstuderen een klein kwantitatief onderzoek doen en hun bevindingen presenteren.

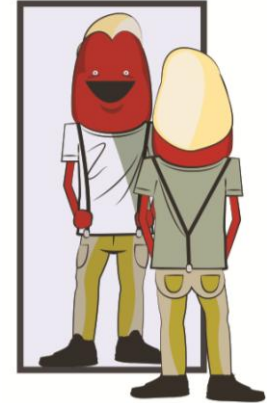
7 Reflecteren

Aan de slag als individuele docent

- Onderken de verschillende reflectiemodellen en beslis welk model zinvol is in een bepaalde situatie.
- Leg altijd uit wat onder reflecteren wordt verstaan en wat het doel is van een reflectieopdracht.
- Maak kleine afgebakende reflectieopdrachten waarbij studenten stap voor stap leren reflecteren (individueel of als groep).
- Laat studenten hun reflectie onderbouwen met praktische voorbeelden en ervaringen.
- Maak een koppeling tussen de uitkomsten van de reflectie en nieuwe leerdoelen of opdrachten.
- Gebruik spellen op het gebied van reflecteren, die het oefenen ondersteunen.

Aan de slag als team/opleiding

- Organiseer een studiedag voor docenten over reflecteren;
- Maak afspraken over de inzet van zelftests (zie hoofdstuk 6) voor het reflecterend vermogen.

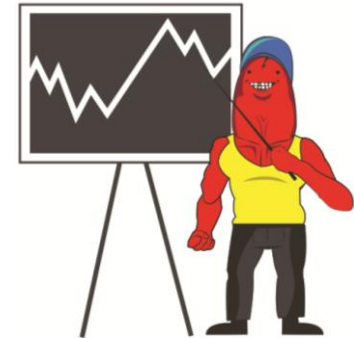
8 Analyseren

Aan de slag als individuele docent

- Gebruik bij het bespreken van problemen in de les verschillende analysemethoden, zoals brainstormen, de 4 w's (wie, wat, waar, wanneer) en de vraag hoe, de vraag naar de gevolgen, de 3 m-niveaus (micro, meso en macro), de STARR(T)methode (Situatie, Taak, Actie, Resultaat, Reflectie, (Transfer)), een spinnenweb of een mindmap.
- Leer studenten zelf analysemethoden inzetten bij het werken aan opdrachten.
- Stimuleer zorgvuldige verkenning van het probleem alvorens met oplossingen te komen.
- Wees minder sturend bij het verstrekken van opdrachten.
- Maak bij complexe situaties samen een mindmap waardoor samenhang in de analyse duidelijk wordt.
- Leer studenten verbanden leggen tussen praktijk en theoretische kaders.

Aan de slag als team/opleiding

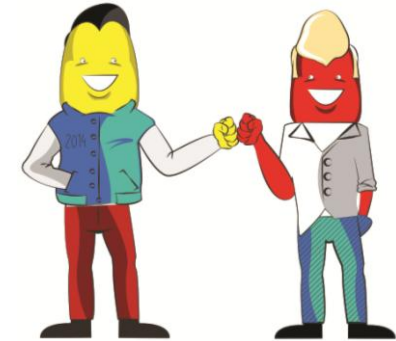
- Maak afspraken over waar welke analysemethoden ingezet worden.
- Geef in het curriculum ruimte voor deductief (leren) denken.
- Stimuleer samenwerking tussen het vak Nederlands, de praktijk en kennismvakken.

9 Samenwerken

Aan de slag als individuele docent

- Leer studenten samenwerken door bijvoorbeeld te werken met een taakverdeling in de groep, het bijhouden van een logboek en het reflecteren op het (samenwerkings)proces.
- Stimuleer samenwerking door gerichte opdrachten, door de inrichting van het lokaal, het variëren met groeps grootte, het beoordelen van de samenwerking als onderdeel van de totaalbeoordeling of door in de beoordeling punten in plaats van een cijfer toe te kennen, die de studenten in hun groep moeten verdelen waardoor iedereen een (mogelijk verschillend) individueel cijfer krijgt.
- Besteed in de les aandacht aan feedback geven gericht op de samenwerking.

Aan de slag als team/opleiding

- Breng in beeld wat er op dit moment gebeurt qua ontwikkelen van de vaardigheid samenwerken.
- Maak afspraken over de rollen en bijbehorende termen (voorzitter, tijdbewaker e.d.) die de opleiding bij groepswork hanteert.
- Maak een opbouw van kleine naar grote groepsopdrachten en verdeel deze over de opleiding.

10 ICT inzetten

Aan de slag als individuele docent

- Integreer het gebruik van ELO (elektronische leeromgeving) binnen de lessen/het onderwijs.
- Leer studenten werken met verschillende ICT-toepassingen zoals MS-office, social media, Google Scholar en ICT-programma's binnen het eigen vakgebied.
- Neem bij de (beoordelings)criteria voor een presentatie, verslag of rapportage eisen op waardoor de student met diverse aspecten van het Office-pakket vertrouwd raakt, zoals animaties in PowerPoint, berekeningen in Excel, gebruik van voettekst, paginanummering en automatische inhoudsopgave in Word.
- Besteed aandacht aan social media en het doel en de (on)mogelijkheden ervan binnen de lessen.
- Benoem het doel van de inzet van ICT, waar mogelijk gekoppeld aan de toekomstige beroepssituatie.
- Zorg dat ICT een meerwaarde heeft, doe geen ICT om de ICT.

Aan de slag als team/opleiding

- Formuleer een gezamenlijke visie op de inzet van ICT binnen het onderwijs.
- Organiseer workshops voor collega's.
- Overweeg om te werken met een plagiaatscanner om plagiaat tegen te gaan.
- Inventariseer de ICT-mogelijkheden binnen het eigen vakgebied en stem het ICT-gebruik daarop af.
- Maak aparte afspraken over de inzet van social media.

5 Implementatie

Met de beschreven studievaardigheden (hoofdstuk 2) en aangereikte tips (hoofdstuk 4) is er nog geen sprake van implementatie van de ontwikkeling van de vaardigheden in het onderwijs. Implementatie kan plaatsvinden wanneer individuele docenten dit oppakken. Effectiever is het om dit als team of opleiding op te pakken. Het structureel ontwikkelen van studievaardigheden bij studenten vereist inbedding in het hele onderwijs. Dit kan beginnen met de beantwoording van de vragen die in hoofdstuk 3 zijn aangereikt.

In dit vijfde hoofdstuk worden aandachtspunten gegeven die van belang zijn bij het structureel implementeren van de ontwikkeling van studievaardigheden (5.1).

Een verdergaande oplossing is het opzetten van een doorstroomtraject in de samenwerking van mbo en hbo. Ook hiervoor zijn enkele aandachtspunten geformuleerd (5.2). Op SharePoint zijn voorbeelden van dergelijke trajecten te vinden.

5.1 Implementatie van studievaardigheden

Aandachtspunten bij de implementatie van studievaardigheden binnen het aangeboden onderwijs

- Overweeg een werkgroep studievaardigheden in het leven te roepen.
- Beantwoord met de werkgroep/het team de vragen uit hoofdstuk 3.
- Formuleer een advies of voorstel inzake het duurzaam toepassen van de studievaardigheden in het onderwijs.
- Concretiseer onderwerpen als eigenaarschap, beheer, evaluatie en actualisatie.
- Benoem een contactpersoon in de organisatie die teams advies kan geven over implementatie van studievaardigheden en doorstroomtrajecten mbo-hbo, en die op de hoogte is van bestaande keuzedelen binnen het mbo.
- Maak een projectplan inclusief de benodigde financiering voor grote aanpassingen in bestaande opleidingen of het ontwikkelen van doorstroomtrajecten.

5.2 Opzetten van een doorstroomtraject

Aandachtspunten bij het opzetten van een doorstroomtraject

- Zoek vanuit het mbo contact met de hbo-instelling of -opleiding waar de meeste studenten naar doorstromen.
- Zoek vanuit het hbo contact met de mbo-instelling(en) of -opleiding(en) van waaruit de meeste studenten instromen.
- Wissel met elkaar van gedachten over studievaardigheden die veel aandacht verdienen omdat ze kritisch blijken te zijn bij de doorstroom.
- Ontwikkel een doorstroomtraject waarin op deze studievaardigheden gefocust wordt.
- Zorg dat proefstuderen, meeloopdagen en dergelijke deel uitmaken van het traject zodat studenten kunnen wennen aan de werkwijze binnen het hbo.
- Maak een projectplan inclusief de benodigde financiering voor het ontwikkelen van een doorstroomtraject.
- Betrek docenten die beschikken over hbo-docentvaardigheden bij het doorstroomproject (ontwikkeling en uitvoering).
- Monitor de effecten van het doorstroomtraject.

6 Nuttige bronnen

6.1 Aanbevolen literatuur

Praktische handreikingen

Brand-Gruwel, S. & Wopereis, I. (2014). *Wordt informatievaardig!* Groningen: Noordhoff uitgevers.

Brandhof, J.W. van den. (2009). *Leer als een speer. Leer sneller, beter en leuker.* Den Haag: Academic Service.

Grit, S. & Grit, R. (2011). *Zo studeer je.* Groningen: Noordhoff uitgevers.

Halem, N. van & Muller, I. (2009) *Handboek studievaardigheden voor het HBO.* Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Pilot, A., Hout-Wolters, B. van, Jongepier, P. & Scheijen, W. (2012). *Studeer Effectief.* Groningen: Noordhoff uitgevers.

Schermer, K. (2012). *De effectieve projectgroep.* Groningen: Noordhoff uitgevers.

Theoretische achtergrond

Boekaerts, M. (2010). The crucial role of motivation and emotion in classroom learning. In H. Dumont, D. Istance & F. Benavides (Ed.), *The nature of learning. Using research to inspire practice* (pp 91-112). doi:10.1787/9789264086487-en

Boekaerts, M., & Simons, P. R. J. (2003). *Leren en instructie. Psychologie van de leerling en het leerproces.* Assen: Koninklijke Van Gorkum.

Bolhuis, S. (2009). *Leren en veranderen.* Bussum: Coutinho.

Dam, G. ten, Hout, H. van, Terlouw, C. & Willems, J. (2004). *Onderwijskunde hoger onderwijs. Handboek voor docenten.* Assen: Koninklijke Van Gorkum.

Martens, R., & Boekaerts, M. (2007). *Motiveren van studenten in het hoger onderwijs. Theorie en interventies. Hoger Onderwijs Reeks.* Groningen: Wolters-Noordhoff.

Masui, C. (2002). *Leervaardigheid bevorderen in het hoger onderwijs. Een ontwerponderzoek bij eerstejaarsstudenten.* Leuven: Universitaire pers

Verloop, N. & Lowyck, J. (2009). *Onderwijskunde. Een kennisbasis voor professionals.* Groningen: Noordhoff Uitgevers.

6.2 Aanbevolen websites

- <http://www.beterstuderen.nl>
Beter studeren, studeren met succes
- <http://fontys.nl/Studeren/Hulp-bij-studiekeuze-2.htm>
Fontys, hulp bij studiekeuze
- www.hbo.skills.nl
Vaardigheden: analyseren, communiceren, motiveren, onderzoeken, plannen, projectmatig werken, reflecteren
- <http://www.thesis.nl>
Implementeren van verandering
- <http://www.123test.nl>
Diverse (gratis) tests
- <http://www.leidenuniv.nl/ics/sz/so/asv/startsv.html>
Studiegewoonten en studievaardigheden, studieplanning, oriënteren, lezen en bestuderen, studiemethoden
- <http://www.eur.nl/essc/adviesbegeleiding/tests/>
Tests studievaardigheden
- <http://vsm.cs.utwente.nl/tips.html>
Informatie opnemen, tentamen doen, vraagstukken aanpakken, time management, teksten bestuderen, sturen van eigen leerproces
- http://www.leren.nl/rubriek/persoonlijke_vaardigheden/leren_leren/
Veel tips hoe te leren/studeren, met links naar andere sites